

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОГО ВБОЛІВАЛЬНИЦТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблематиці дослідження регіональних особливостей спортивного вболівальництва на тернах України. У роботі проведений аналіз зародження спортивного вболівальництва на тернах України за доби СРСР та проаналізований розвиток, а також сучасний стан українського спортивного вболівальництва за часів незалежності з урахуванням регіонального аспекту.

Ключові слова: спорт, професійний спорт, соціологія спорту, спортивне вболівальництво, вболівальник, шанувальник спорту, фанатський рух.

Статья посвящена проблематике исследования региональных особенностей спортивного вболівальництва на тернах Украины. В работе проведенный анализ зарождения спортивного вболівальництва на поприщах Украины за сутки СССР и проанализированное развитие, а также современное состояние украинского спортивного боления во времена независимости с учетом регионального аспекта.

Ключевые слова: спорт, профессиональный спорт, социология спорта, спортивное боление, болельщик, почитатель спорта, фанатское движение.

The article is devoted problematike of research of regional features of sports sick on the sloes of Ukraine. In-process the conducted analysis of origin of sports sick on the walks of life of Ukraine for days the USSR and analysed development and modern state Ukrainian sports sick in the days of independence taking into account a regional aspect.

Key words: sport, professional sport, sport sociology, sports sick, fan, sport admirer, fanats motion.

Постановка проблеми. Шанувальники спорту являють собою велику соціальну групу, яка може навіть претендувати на її розгляд як соціального інституту, особливо в розумінні Т. Парсонаса, який розглядав соціальний інститут як найбільш поширені соціальні практики [10]. З точки зору етнометодології Г. Гарфінкеля велику об'єднувальну роль для спортивних, а особливо футбольних вболівальників грають соціальні ритуали, яких достатньо багато у відносинах спортивних вболівальників [1]. До того ж існує безліч театралізованих ритуалів характерних для спортивних споруд, що можна розглядати вже в рамках постструктуралізму Е. Гіденса. Бо в рамках спільноти спортивних вболівальників створений процес рутинізації соціальних структур [2]. До того ж серед спортивних вболівальників існує ієрархічна структура. Але за відсутністю ґрунтовних соціологічних досліджень з цього плану ми вважаємо важливим розглянути особливості вболівальництва як соціального феномену в рамках українських регіонів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика зазначена в назві статті є новою і мало-дослідженою хоча теоретики соціології спорту не раз розглядали поняття спортивних або

здебільшого футбольних вболівальників. Серед таких вчених слід відмітити В. Гончарова [3], М. Захарова [7], В. Жолдака [4] та В. Лукашука [9]. Та проблеми спортивного вболівання почали досліджувати відомі соціологічні центри, наприклад, російський ВЦИОМ [6] та Київський міжнародний інститут соціології [11]. У розвинених футбольних країнах як Італія, Великобританія Німеччина вже понад тридцять років існують аналітичні центри, які займаються дослідженнями, проблематика яких уключає громадську думку та поведінку футбольних вболівальників.

Виклад основного матеріалу. Спортивні вболівальники є невід'ємною частиною спортивних змагань. Це обумовлено тим, що всі спортивні змагання є елементом індустрії розваг. Корені цього явища знаходяться глибоко в історії. Перші олімпійські ігри проходили на очах давньогрецької еліти, а наймасовіший на сьогодні командний вид спорту футбол зароджувався на масових розважальних заходах британських студентів. Тому наявність глядачів і вболівальників у спорті зумовлено історично. Саме цей фактор зумовив масовість спорту. Зважаючи на розвиток спортивної науки і масового явища, питання вболівальництва часто залишалося на задньому

плані і наукою була майже не дослідженим. Розвиток соціології спорту та особливо комерціалізація світового футболу призвела до появи маркетингових досліджень в Італії, Англії, Німеччині, Франції, Бразилії на тему вболівальників. Та ці дослідження були присвячені тематиці громадської думки, що до підтримки того чи іншого футбольного клубу або особливості їх поведінки у заворушеннях між вболівальниками різних футбольних клубів. Проблема особливостей вболівальницької поведінки до сих пір є майже не дослідженою з соціологічної точки зору.

Вболівальницький рух як у світі, так і в Україні розвивався еволюційним шляхом. У 30-40 роки ХХ століття футбольні вболівальники приходили на стадіони, щоб весело провести час, випивши перед цим чарку горілки, що продавалася в буфетах. У ці часи вболівальники мирно обговорювали перспективи учасників матчу і могли сидіти поряд на одній трибуні. Починалося все з місця відпочинку після важкого трудового дня, а потім перетворилося в ієрархічну соціальну структуру. Ознаки ієрархічності та самоорганізованості фанатський рух почав набувати в 70-х роках ХХ століття. Усе почалося з 1972 року, коли вболівальники московського «Спартака» почали приходити на футбольні матчі з червоно-білими шаликами [6]. А вже потім їх досвід почали наслідувати вболівальники інших футбольних клубів. Рух вболівальників київського «Динамо» сформувався в 1974 році, коли перших значних успіхів досягнув клуб. Далі розвиток фанатів цього футбольного клубу почав носити націоналістичний характер і навіть став рупором української незалежності. Саме на цій основі в кінці 80-х років ХХ століття і відбулись найбільш відомі радянські фанатські заворушення. На матчах киян з московськими «Спартаком» та «ЦСКА» відбулися масові бійки, в яких брало участь біля тисячі фанатів. Після цих подій і по теперішній день в кожному місті, де проходять матчі вищої ліги, створюється оперативний штаб, що координується головою місцевої міліції та мером міста [8].

Рух футбольних фанатів в інших містах сучасної України з розвинутою футбольною інфраструктурою носив профільний характер. У Дніпропетровську домінував робітничий менталітет вболівання, тобто фанати «Дніпра» формували свої структури на промислових підприємствах, у Донецьку цей процес проходив на базі шахт, а в Одесі в структурі чорноморського морського пароплавства. Не слід забувати, що великий внесок у розвиток спортивного вболівальництва внесли студенти. Та загалом переважна більшість вболівальників цих міст паралельно вболівало за київське «Динамо», було справжнім символом тодішньої УРСР. Крім національного фактору, цей процес можна було пояснити успішністю цього клубу на європейській арені, що надавало можливість вболівальникам з інших українських міст стати співчасником міжнародних футбольних

матчів, що було важливим за умов закритих кордонів з іншими країнами світу.

Перші роки незалежності принесли суттєвий відтік людей з вболівальницького руху у футболі. Основними причинами такого явища стало зменшення конкуренції в новоствореній футбольній першості. Тому футбольні фанати згуртувалися лише на матчі міжнародного рівня, а саме української збірної та європейських кубкових змагань. І то цей рух почав формуватися після повернення Валерія Лобановського до України і, як наслідок, цього український футбол почав своє відродження. Хоча останнім подихом радянських футбольних протистоянь стала осінь 1994 року. Після трьох років незалежності майже не було приводів для його активізації на фоні державного фінансового краху відбувся матч київського «Динамо» і московського «Спартака» в рамках групового турніру Ліги Чемпіонів європейських країн. Цей матч закінчився вольовою перемогою київського клубу з рахунком 3:2 і це стало каталізатором відродження футбольного вболівальницького руху в Україні. Наступні роки ознаменувалися відродженням фанатського руху в таких містах, як Дніпропетровськ, Донецьк, Львів, Запоріжжя та Маріуполь.

Це стало наслідком розвитку українського футболу взагалі, але мотиви та вектори цього процесу були різними. Львівські фанати почали відроджувати радянську фанатську риторіку. Тобто львівський фанатський рух мав національні корені, в які додали етико-культурні принципи галицького краю. До того ж схожість цієї моделі з київською полягає в тому, що їм вдалося підкорити спортивних вболівальників Івано-Франківська, Ужгорода, Хмельницького та інших теренів Західної України. Дніпропетровські фанати хотіли піти подібним шляхом, але через високу концентрацію футбольних клубів у сусідніх містах їм це не вдалося. Хоча рух дніпропетровських вболівальників разом з київськими, донецькими та харківськими вболівальниками формують велику четвірку регіонів з самим активним фанатським рухом.

У середині 90-х років ХХ століття після терористичного акту на донецькому стадіоні «Шахтар» змінилося керівництво місцевого футболу і дві великі фінансові групи «СКМ» Р. Ахметова та «ІСД» О. Тарути почали інвестувати значні кошти в розвиток донецького футболу. Повну перемогу в цій боротьбі отримала компанія Р. Ахметова «СКМ», яка інтегрувала донецьких вболівальників навколо донецького «Шахтаря». Боротьба з київським «Динамо» почалася на всіх фронтах і тому клуб почав вкладати гроші в розвиток своєї вболівальницької бази. Не можна сказати, що в «Шахтаря» не було вболівальників до цього, але в той же час вона мала локальний характер і базувалася навколо так званого «шахтарського братства», тобто здебільшого за клуб вболівали донеччини та луганщини. Крім того, на 1993 рік існувала лише

одна група з двадцяти організованих фанатів, які підтримували команду в інших містах. Зараз таких фанатів не менше тисячі, а не важливі матчі за командою їде біля семи тисяч вболівальників. Таких значних результатів на донеччині було досягнуто за рахунок організації вболівальників та високих результатів, які почала показувати команда. Останній аргумент перетворив «Шахтар» на команду національного масштабу, тобто тепер «Шахтар» має велику групу шанувальників по всій території України і за десять років клуб майже зрівнявся за кількістю шанувальників з вболівальниками київського «Динамо», про що свідчать результати опитування Київського міжнародного інституту соціології. А в перспективі клуб претендує на першість серед кількості шанувальників клубу.

Розвиток вболівальницького руху на харківщині відбувався з перемінним успіхом. У період зародження радянського футболу харківський та одеський футбол були більш розвиненими ніж футбол київський і шанувальників він мав більше. Можна сказати, що і масовість цього явища в Харкові була великою, в перші роки в Харкові було понад десять любительських футбольних клубів. Створена на їх базі збірна Харкова входила в еліту радянського футболу і при цьому завжди виділялася своєю вболівальницькою підтримкою. На повоєнну епоху прийшов занепад харківського футболу. Відродження футболу та вболівальницького руху в Харкові почалося в середині 80-х років ХХ століття, коли клуб у 1987 став володарем кубку СРСР. Емоційна складова цього процесу підкріплювалася тим, що кілька гравців тогочасної харківської команди були діючими чемпіонами світу серед молодіжних команд. 90-роки ХХ століття це роки занепаду вболівальницького руху на харківщині. У цей час «Металіст» грав у першій лізі чемпіонату України. І лише в середині першого десятиліття ХХІ століття з приходом до клубу президента О. Ярославського ситуація змінилася кардинально. У клубі покращилася інфраструктура, команда три роки підряд бронзовий призер української першості. Як наслідок, велика кількість вболівальників та фанатів у місті. У той же час нова історія і нові традиції. Так вболівальники почали протистояння з вболівальниками із Запоріжжя та Дніпропетровська, що були зумовлені боротьбою між цими містами в чемпіонаті.

Суттєво здали за останні роки вболівальницькі рухи в Одесі через втрату інтересу до виступів одеського «Чорноморця». Суттєво наростили свою підтримку полтавська «Ворскла», сімферопольська «Таврія» та запорізький «Металург» та поки і в цих містах вболівальницькі та фанатські рухи носять локальний характер та не перекидаються на інші регіони України.

Другий за популярністю вид спорту в Україні баскетбол не має глибоких вболівальницьких та фанатських традицій через те, що за радянських часів у країні лише київський «Будівельник» грав у вищій лізі чемпіонату СРСР. Роль його палких

вболівальників грали фанати футбольного «Динамо». До того ж формула проведення чемпіонату СРСР була туровою, тому не було передумов формування вболівальницького руху в баскетболі. За українських реалій сформувалося три вболівальницькі ареали в таких містах, як Київ, Маріуполь та Миколаїв. Кияни гуртувалися біля БК «Київ», маріупольські – біля «Азовмашу», а миколаївські – біля МБК Миколаїв. У перших двох містах розвиток вболівальницького руху був зумовлений роботою фан-клубів та гарних результатів відповідних з клубів на євроарені. А миколаївський феномен зумовлений відсутністю в місті розвинених інших видів спорту, тому баскетбольний клуб понад двадцять років є спортивною легендою міста. У баскетболі багато клубів проживають дуже коротке спортивне життя. Тому фанатський рух у Полтаві, Сумах та рівному завершили своє існування. Зараз набирає обертів вболівальницький рух у Запоріжжі, Дніпродзержинську та Івано-Франківську. І важко спрогнозувати історичну перспективу цих рухів через безприбутковість всіх видів спорту в Україні. І лише футбол та баскетбол є відносно процвітаючими видами спорту за рахунок меценатів.

В Україні існує феномен пробільності деяких видів спорту. Тобто деякі види спорту розвиваються лише в окремих містах. Наприклад, гандбол має широку прихильницьку базу лише в Запоріжжі та Полтаві, бейсбол у Кіровограді, хокей на траві у Вінниці та Сумах, водне поло в Маріуполі, Львові та Севастополі, волейбол у Харкові та Черкасах, регбі в Харкові та Одесі, хокей у Києві, Харкові та Донецьку. Розвиток вболівальницького руху в таких видах спорту майже не можливий і є певною традицією культури проведення вільного часу саме в окремому місті. Достатньо значним фактором популярності таких видів спорту є участь місцевої молоді в роботі дитячо-юнацьких шкіл. Як наслідок, у деяких видах спорту створюються диспропорційні явища. Наприклад, у дорослому чоловічому волейболі в Україні існує 22 команди, 8 з яких базуються в Харкові, і половина з яких є фарм-клубами місцевого «Локомотиву» та ще кілька клубів мають часткове відношення до зазначеного клубу. Як наслідок, у Харкові більше волейбольних вболівальників ніж на території всієї України і клуб не має сильних конкурентів. Як наслідок з 2011 року «Локомотив» починає брати участь в чемпіонаті Росії. При тому, що волейбол не транслюється в країні не національних, не на спеціалізованих телеканалах. Волейбол утрачає популярність в регіонах і ареал вболівальників навіть в Харкові зменшуються. Подібна ситуація і в гандболі, де навіть в Запоріжжі вже на найбільш значних матчах не побачиш на матчі більше двох тисяч вболівальників, а в інших містах України на гандбол ходить по сто-двісті вболівальників. У водному поло та хокеї на траві зберіглася турова система проведення змагань, коли матчі проводяться в окремому місті і там грають всі

команди між собою. Як наслідок, на маленьких стадіонах у Вінниці, Полтаві, Сумах, Шостці стадіони розраховані на 500-700 глядачів. За років незалежності не було жодної трансляції на національному рівні з цього виду спорту, крім коротких сюжетів в рамках Олімпійських Ігор. Складається ситуація, в якій реально спорт відсутній у медіа, а в міста, що приймають змагання з цього виду спорту не має змоги приймати широку аудиторію. І тому на таких змаганнях присутні родичі спортсменів і жителі районів сусідніх зі спортивними майданчиками. Ситуація з водним поло є ще гіршою, бо спортивні змагання проводяться в басейнах, яких не вистачає в країні навіть для професійних спортсменів. До того ж стати глядачем таких змагань взагалі неможливо через те, що українські басейни не мають трибун або вони обмежуються кількома десятками стільців. Інформації майже ніякої про змагання немає, трансляції також і тут, тому вболівальники все ті ж колишні спортсмени та родичі діючих спортсменів.

Для екзотичних видів спорту на кшталт бейсболу ситуація взагалі патова. Цей вид спорту розвиває кіровоградський клуб «Горн» та ініціативні студенти з Києва. Змагань ніхто не бачить та й взагалі багато хто не підозрює, що в Україні є бейсбольні команди. Не рекламується цей вид спорту через бідність клубів ось тому цей вид спорту є також мертвим з точки зору вболівальників.

Активна позиція регбійних босів дає свої перші плоди. Ще до не давна таким же не популярним

серед українців був регбі. Та постійна реклама розширила географію виду спорту з Києва, Харкова та Одеси, до Львова, Хмельницьково і Сміли. Хоча, незважаючи на позитивну динаміку, сам вид спорту є стагнующим з точки зору кількості професійної інфраструктури про що свідчить майже зникнення регбійних секцій у Києві та Одесі.

Висновки. Спортивний вболівальницький рух має в Україні глибокі корені, що сформувалися за радянської доби. Найбільш активно розвинений спортивний вболівальницький рух у футболі. Більшість футбольних клубів в Україні має своїх шанувальників, які мають свою внутрішню ієрархію і поділяються на фанатів (вболівальники, що відвідують домашні та виїзні матчі команди), кузьмичів (вболівальники, що відвідують тільки домашні матчі улюбленої команди), і пасивні (люди, що випадково відвідують матчі місцевої команди за компанію).

Вболівальницький рух в Україні в 90-ті роки переживав глибоку кризу через економічну кризу та слабкість місцевих клубів. З притоком коштів у спорт почав відновлюватися фанатський футбольний рух, який має специфічні особливості виходячи з регіональної приналежності.

Вболівальницький інтерес до інших видів спорту падає через відсутність належної інфраструктури та реклами. Суттєвим гальмівним аспектом розвитком вболівальницького руху для таких видів спорту як хокей на траві, водне поло, волейбол, гандбол, регбі є профільність розвитку цих видів спорту в межах країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии / Г. Гарфинкель. – СПб. : Питер, 2007. – 335 с.
2. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М. : Академический Проект, 2003. – 528 с.
3. Гончаров В. Д. Социология физической культуры : методология и теория / В. Д. Гончаров. – СПб., 1994.
4. Жолдак, В. И. Социология физической культуры и спорта : [учебное пособие] / В. И. Жолдак, Н. В. Коротяева. – Малаховка : МОГИФК, 1994. – 630 с.
5. Захаров М. А. Социология и философия спорта в образовательном пространстве СГАФКСТ : состояние и перспективы / М. А. Захаров // Теоретико-методологические проблемы физической культуры и спорта : сборник статей. – Смоленск : СГАФКСТ, 2005. – 520 с.
6. Зенит – лидер симпатий российской футбольной аудитории [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=11143>
7. История Зарождения Фанатов в СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // http://cricova-ultras.com/world_ultras/12-istoriya-zarozhdeniya-fanатов-v-sssr.html
8. Ковальский С. А при чём тут футбол? / С. Ковальский // Коммунист. – 2011. – № 64. – С. 4
9. Лукашук В. І. Трансформація спорту : від забави до індустрії / В. І. Лукашук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 2. – С. 130–143.
10. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2002. – 880 с.
11. ФК «Динамо» – самый популярный клуб в Украине [Электронный источник]. – Режим доступа: <http://ostro.org/news/article-207775/>

Рецензенти: Васильєв Я. В., д.психол.н., професор;
Мінц М. О., к.і.н., доцент.

© Мосаєв Ю. В., 2011

Дата надходження статті до редколегії 16.09.2011 р.